

S. LASKIENĖ

Pozityvizmas ir metafizika

Pozityvizmas yra programiškai antimetafiziška filosofijos kryptis. Jos atstovai, kritikuodami metafizikos intelektualines pretenzijas, vertingu ir vertu filosofų dėmesio laikė tik pozityvų žinojimą, tapatinamą, nors ir sąlyginai, su moksliniu. Todėl mokslo ir metafizikos atribojimo, arba, kitaip tariant, demarkacijos, problema vaidina išskirtinį vaidmenį pozityvistinėje filosofijoje. Skirtingos pozityvizmo formos skiriasi visų pirma tuo, kaip jose traktuojama ir sprendžiama demarkacijos problema. O tai reiškia, kad pozityvizmo prigimties ir plėtros neįmanoma suprasti, nepagvilvenus šios problemos nuodugniau.

Tai šiame straipsnyje ir bandysime padaryti. Iš pradžių turėsime bent trumpai aptarti, kaip susiformavo šios problemos iškėlimo prielaidos.

Pirmąsias mokslo, ypač tikslųjų mokslų, žinias žmonija įgijo, matyt, dar iki filosofijos atsiradimo. Tačiau vos tik užgimusi, filosofija, bent jau Senovės Graikijoje, stengėsi aprėpti visas bendrąsias žinias apie žmogų ir pasaulį. Babilone, Egipte ir kitose Rytų civilizacijose įgytos matematikos, astronomijos ir fizikos žinios buvo integruotos į vientisą filosofinių žinių sistemą, pertvarkytos, teorizuotos ir subordinuotos svarbiausiai filosofijos daliai – metafizikai.

Helenizmo epochoje, ypač Aleksandrijoje, tikslieji mokslai įgauna filosofijoje tam tikrą, nors ir ribotą, autonomiją. Tačiau nuoseklus specialiųjų mokslų atsiribojimas nuo metafizikos prasideda iš esmės tik Renesanse. Svarbų vaidmenį šiame procese suvaidino ta aplinkybė, kad, priešingai Aristotelio rekomendacijoms nepainioti dviejų svarbių filosofijos dalių – fizikos ir matematikos, matematikos kalba nuo XVI a. pradedama taikyti fizikinių tyrimų rezultatų aprašymui ir analizei. Nors matematika (pirmiausia geometrija) dar helenizmo laikais pasiekė aukštą lygį, dėl savo glaudaus ryšio su metafizika, pasireiškiančio nagrinėjamų problemų fundamentalumu bei rezultatų universalumu ir abstraktumu, ji negalėjo būti priešpriešinama "pirmajai filosofijai". Renesanso epochoje metafizikai galėjo būti priešpriešinta fizika. Matematizacija žymiai pakėlė jos statusą, o ryšys su eksperimentu ir technika užtikrino didelį savarankiškumą. Fizikai savo tyrinėjimų rezultatus ėmė grįsti empiriškai, menkai tesirūpindami, ar jie atitinka tradicinę, aristoteliškąją metafiziką. Aristoteliškajai fizikai jie aiškiai prieštaravo, tačiau daugelio Renesanso mąstytojų tai jau netrikdė.

XVI–XVII a. aiškėja, kad įvairias sparčiai besivystančios gamtotyros disciplinas sieja jų bendra, pažinimo tikslų transformacijos – iš grynai intelektualinių, teorinių į praktinius – sąlygota orientacija, nesutampanti su metafizikos orientacija. Vis labiau ima skirtis ir gamtotyros bei metafizikos metodai. Nors naujosios matematinės gamtotyros ankstyviausių ištakų reikia ieškoti pitagoriečių metafizikoje, jų mokyme apie skaičių kaip daiktų pradą, "pirmosios filosofijos" autoritetas gamtotyrininkų akyse nuo XVII a. pradeda aiškiai smukti.

Menkstant metafizikos autoritetui ir kylant specialiųjų mokslų prestižui, susidaro reikiamos prielaidos mokslo ir metafizikos demarkacijos problemai suformuluoti. Mokslo ir metafizikos takoskyra išryškėja jau G. Galilėjaus (G. Galilei) ir F. Bekono (F. Bacon) darbuose – abu jie siekia atsiriboti nuo scholastinės metafizikos. Tačiau pirmasis metafizikos ir mokslo demarkacijos problemą aiškiau formuluoja D. Hiūmas (D. Hume).

Pasak D. Hiūmo, visa, kas siejama su gilia ir abstrakčios filosofijos tanisumu, su tuo, kas vargina ir sunkina, yra metafizika, ir priešiškus jai kyla dėl to, kad tai nėra mokslas ir kad "gimdo ją arba bevaisis žmogiškasis garbės troškimas, siekiantis prasiskverbti į dalykus, visiškai neprieinamus pažinimui, arba plačiai paplitusių prietarų įtaka"¹. Vienintelis būdas atpalaiduoti mokslą nuo šių "miglotų klausimų" sprendimo yra, D. Hiūmo nuomone, rimtas žmogiškojo proto prigimties tyrimas, įrodant, kad jis nepritaikytas gvildinti tokias neaiškias temas. "Tikslus ir teisingas samprotavimas – vienintelė universali priemonė (...), galinti įveikti miglotą filosofiją su jos metafiziniu žargonu, kuris (...) suteikia jai mokslo ir išminties pavidalą"².

Tai kuo gi skiriasi mokslas nuo metafizikos, kaip tarp jų nubrėžti ribą? D. Hiūmo atsakymas yra trumpas ir kategoriškas. "Paėmę į rankas bet kokią knygą (...), paklauskime savęs: "Ar joje yra kokių nors abstrakčių samprotavimų apie kiekybę ar skaičių?" Ne. "Ar joje yra kokių nors patyrimu paremtų samprotavimų apie tai, kas faktiška ir kas egzistuoja?" Ne. Meskite ją tuomet į ugnį, nes joje negali būti nieko kito, išskyrus sofistika ir iliuzija"³.

Nors I. Kantas savo kritinėje filosofijoje bando parodyti, kad metafizika, peržiūrėjusi iš pagrindų savo turinį, gali, remdamasi transcendentaliniu metodu, tapti griežtu mokslu, jo pateikta nauja metafizikos samprata nebuvo plačiau pripažinta: dauguma gamtotyrininkų ir filosofų metafiziką ir toliau traktavo kaip discipliną, nagrinėjančią viršjutiminius būties pradus. Nuo to-

¹ Юм. Д. Исследование о человеческом познании // Соч. в 2-х т. – М., 1965 – Т. 2. – С. 14.

² Ten pat. – P. 15.

³ Ten pat. – P. 169.

kios metafizikos daugelis XIX a. mąstytojų, pripažinusių tikslųjų mokslų rezultatų intelektualinę vertę ir praktinį reikšmingumą, siekė atsiriboti. Tarp specialiųjų mokslų atstovų plačiai paplitusias antimetafizines nuostatas tuo metu aiškiausiai išreiškė O. Kontas (A. Comte).

Mokslo atribojimo nuo metafizikos problemą jis kelia kitaip negu D. Hiūmas. Bene pirmą kartą filosofijos istorijoje žmogaus protą jis ima tyrinėti ne loginiu, metodologiniu ar epistemologiniu, o istoriniu požiūriu.

Pgrindinė O. Konto idėja tokia: istoriškai vystydamosis žmogaus (ne pasaulinis!) protas pereina skirtingas fazes arba stadijas. O. Kontas rašo: "Kad geriau paaikšintume pozityviosios filosofijos prigimtį ir ypatingą pobūdį, pradžioje būtina bendrai apžvelgti nuoseklų žmogaus dvasios judėjimą visiškoje jo vienybėje, nes nė viena idėja negali būti gerai suprasta, nežinant jos istorijos. Šitaip tirdamas visą žmogaus proto vystymosi eigą įvairiose jo veiklos sferose (...), kaip man atrodo, atradau svarbiausią dėsnį, nuo kurio šis vystymasis besąlygiškai priklauso (...). Pagal šį dėsnį kiekviena mūsų mintis, mūsų žinojimo šaka nuosekliai pereina tris skirtingas teorines būsenas: teologinę, arba fiktyviąją; metafizinę, arba abstrakčiąją; mokslinę, arba pozityviąją. Kitaip tariant, žmogaus dvasia kiekviename savo tyrinėjime pagal pačią savo prigimtį nuosekliai naudojasi trimis, iš esmės skirtingais ir netgi vienas kitam priešingais mąstymo metodais: pradžioje teologiniu, po to metafiziniu ir galiausiai pozityviuoju metodu"⁴.

Teologinėje stadijoje žmogus ieško atsakymų į fundamentalius klausimus, ir tie atsakymai traktuojami kaip absoliučios tiesos, nors faktiškai jis nesugeba išspręsti paprasčiausių problemų. Šioje stadijoje dominuoja fantazija, bet pamažu protas ima riboti jos galią.

Metafizinėje stadijoje "svarbiausiuose teoriniuose tyrinėjimuose (...) toliau siekiama absoliučios tiesos, bet uždavinių sprendimo būdas pakito ir tai palengvino pozityvių koncepcijų atsiradimą. Metafizika, kaip ir teologija, pirmiausia siekia išaiškinti to, kas egzistuoja, vidinę prigimtį, visa ko kilmę ir tikslą, visų reiškinių esmę, tačiau remiasi ne antgamtiniais veiksniais, o vis labiau juos pakeičia esybėmis arba suasmenintomis abstrakcijomis..."⁵. Taigi labai išsiplečia loginių samprotavimų sfera.

Pozityvi stadija, pasak O. Konto, prasideda tada, kai žmogaus protas nustoja ieškoti absoliučių tiesų, susitelkia nuodugniai stebėjimui, kuris yra vienintelis jam tikrai pasiekiamo žinojimo pagrindas. Gryna vaizduotė praranda savo persvarą protiniame gyvenime ir paliekama stebėti – "ji padeda

⁴ *Конт. О. Дух позитивной философии.* – СПб., 1910. – С. 3–4.

⁵ *Ten pat.* – P. 11.

kurti ir tobulinti galutinio ar laikino faktų jungimo būdus⁶. O. Konto nuomone, pozityvi filosofija tiria tai, kas realu, t. y. prieinama protui, o ne neįžvelgiamas paslaptis; užsiima tuo, kas naudinga, o ne bevaisiška; užtikrina tikrumą, pakeičiantį abejones ar ginčus; siekia tikslumo, o ne neapibrėžtumo; skirta organizavimui, o ne kritikai.

Pozityvi filosofija arba, kitaip tariant, mokslas siekia žinoti, kad galėtų numatyti. Todėl mokslas tiria tik faktus ir jų ryšius, apsiribodamas tuo, apie ką galima gauti tikrų ir aiškių žinių. Mokslas, O. Konto manymu, negali išaiškinti jokių pirminių priežasčių ir tikslų, galutinių pradų ir principų, jokios daiktų esmės ir todėl neturi spekuliuoti tuo, kas tiesiogiai nesuvokiama, palaikdamas tai metafizikai ir mistikai.

Antrojo pozityvizmo atstovai E. Machas (E. Mach) ir R. Avenarijus (R. Avenarius), taip pat kaip ir O. Kontas, siekė apriboti mokslo uždavinius patyrimo faktų sutvarkymu. Naujasis mokslas, jų manymu, turėtų atsiskirti bandymo aiškinti empiriškai konstatuojamas priklausomybes ar gildinti nustatytų dėsningumų kilmės bei prasmės klausimą.

Pripažinęs, kad mokslo uždavinys yra ne aiškinimas, o aprašymas, E. Machas ypač pabrėžė, kad iš mokslo būtina pašalinti neempirines esmės ir priežasties sąvokas. Pirmoji mokslui visai nereikalinga, o antrąją jis siūlo pakeisti matematine funkcijos (funkcinio ryšio) sąvoka. Pakeitus asimetrinį priežastinį ryšį simetriniu funkcinio ryšiu, neliktų nė mažiausių konceptualiųjų galimybių formuluoti metafizinį klausimą apie "pirmąją priežastį". E. Machas ypač stengėsi pašalinti iš fizikos absoliučios erdvės, absoliutaus laiko ir absoliutaus judėjimo sąvokas, kurias jis, kaip ir atomo sąvoką, laikė metafizinėmis.

Ir vis dėlto antrojo pozityvizmo antimetafizinė orientacija buvo gerokai silpnesnė negu pirmojo ar trečiojo. Tai visai natūralu, nes daugelis empiriokritikų doktrinų – apie "pasaulio elementus" arba "principinę koordinaciją" – pačios turėjo aiškiai išreikštą metafizinį turinį. E. Macho tezės, kad visas pasaulis susideda iš mūsų pojūčių, nei O. Kontas, nei R. Karnapas (R. Carnap) negalėtų suformuluoti. Todėl antrajame pozityvizme nebuvo aiškiai formuluojama ir metafizikos bei mokslo demarkacijos problema.

Aštriausiai filosofijos istorijoje šią problemą iškėlė trečiasis pozityvizmas, konkrečiai, loginis empirizmas. Jo šalininkai, siedami metafizikos kritiką su žodžių reikšmės aiškinimu, nuėjo dar D. Hiūmo nurodytu keliu. Tačiau būdami radikalesni už jį, siekė ją ne tik diskredituoti, bet ir logiškai sunaikinti.

⁶ Ten pat. – P. 16.

Loginiai empiristai vylėsi įveikti metafiziką kalbos loginės analizės būdu, parodydami, kad visą metafiziką sudaro "pseudoteiginiai". (Metafizikai šie filosofai priskyrė tiek transcendentinius teiginius apie tai, kas yra virš ar anapus bet kokio patyrimo, t. y. apie daiktų esmę, daiktus pačius savaime ir t.t., tiek ir epistemologinius teiginius apie realų egzistavimą, taip pat absoliučius vertinimus.) Pasak R. Karnapo, siekiant įrodyti "pseudoteiginių" beprasmiškumą, reikia aiškiai nurodyti sąlygas, kurios turi būti įvykdytos, kad vienas ar kitas žodis turėtų reikšmę.

Pirmiausia turi būti nustatyta žodžio sintaksė, t. y. jo įjungimo į paprasčiausią teiginio formą būdas. Tokią teiginio formą R. Karnapas vadina elementariu teiginiu. Pavyzdžiui, žodžiui "akmuo" elementari teiginio forma yra "x yra akmuo". Po to su atitinkamo žodžio elementariu teiginiu s turi būti susietas atsakymas į klausimus, kuriuos galima formuluoti įvairiai. R. Karnapas savo darbe "Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės keliu" juos pateikia taip:

1. Iš kokių teiginių galima išvesti s ir kokius teiginius galima išvesti iš s?
2. Kokiomis sąlygomis s turi būti teisingas ir kokiomis klaidingas teiginys?

3. Kaip galima verifikuoti s (patikrinti, ar s yra teisingas)?

4. Kokią prasmę turi s?

R. Karnapas konstatuoja, kad daugelis metafizikos žodžių nepatenkina ką tik pateiktų sąlygų, taigi yra bereikšmiai.

Nagrinėdamas "bereikšmius metafizinius žodžius", R. Karnapas ypatingą reikšmę teikia metafizikos termino "pradas" analizei. "Įvairūs metafizikai taip atsako į klausimą, kas yra (pagrindinis) "pasaulio pradas" (arba daiktų, būties, esamybės pradas): vanduo, skaičius, forma, judėjimas, gyvenimas, dvasia, idėja, tai, kas neįsisąmoninta (Unbewusste), veikla, gėris ir pan."⁷ R. Karnapo manymu, norėdami išsiaiškinti, kokią reikšmę turi žodis "pradas", turime paprašyti metafiziką nurodyti, kokiomis sąlygomis teiginys "x yra y pradas" laikytinas teisingu ir kokiomis – klaidingu, t. y. turime paprašyti jį apibrėžti žodį "pradas". "Metafizikas atsako maždaug taip: "x yra t pradas" reikšia, kad "y kyla iš x", "y būties pagrindas yra x būtis", "y sudarytas iš x" ar pan. Tačiau šie žodžiai yra daugiareikšmiai ir neapibrėžti. Dažnai jie turi aiškia reikšmę, pavyzdžiui, apie daiktą ar įvykių sąkome, kad jis kyla iš x, kai matome, kad įkandin x rūšies daiktų ar įvykių, dažnai arba visada seka y rūšies daiktai ar įvykiai (taigi tarp jų egzistuoja priežastinis ryšys, suprantamas kaip dėsninga seka). Bet metafizikas sako mums, kad jis neturi galvoje

⁷ Carnap R. Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache // Erkenntnis. – 1931. – Bd. 2. – H. 4. – S. 221.

šių empiriškai nustatomų santykių: juk pastaruoju atveju jo metafizinės tezės taptų paprastais patyrimo teiginiais, panašiais į fizikos teiginius. Žodžiui "ky-la" jis neskiria sekos ir sąlygojimo santykio reikšmės, kurią šiam žodžiui įprasta skirti. Kartu jis nepateikia jokio kriterijaus, nustatančio kitą žodžio reikšmę. Vadinasi, tariama "metafizinė" žodžio reikšmė, skirtingai nuo empirinės jo reikšmės, išvis neegzistuoja (...), žodis lieka tarsi tuščias kevalas. Ji lydi ankstesniu prasmingo vartojimo periodu kilę asociatyvūs vaizdiniai; jie susijungia su naujais vaizdiniais ir jausmais, būdingais dabartinei žodžio vartosenai. Tačiau tuo keliu žodis neįgyja reikšmės⁸.

Taigi viena metafizinių pseudoteiginių rūšis – tai teiginiai, į kurių sudėtį įeina bereikšmiai metafiziniai žodžiai. Tačiau yra ir kitokių metafizinių pseudoteiginių. Jie sudaryti iš žodžių, turinčių reikšmę, bet sujungtų taip, kad neperteikia jokios prasmės. Nors kalbos sintaksė nurodo, kokie žodžių junginiai yra leistini ir kokie neleistini, vien tik įprastinė gramatinė sintaksė, R. Karnapo manymu, nepajėgi išnaikinti visus beprasmius žodžių junginius.

Daugiausia pastarosios rūšies pseudoteiginių atsiranda dėl veiksmožodžio "būti" vartosenos loginių ydų. Žodis "būti" vartojamas dviprasmiškai: kartais kaip jungtis prieš požymį ("aš esu alkanas"), o kartais žymi egzistenciją. R. Karnapas pabrėžia, kad žodžio "egzistencija" veiksmožodinė forma simuliuoja predikatą ten, kur jo nėra. Daugumą metafizikų tai aiškiai klaidino, ir jie formulavo pseudoteiginius, pavyzdžiui, "aš esu", "Dievas yra". Tokios ydingos vartosenos pavyzdys yra ir Dekarto argumentas "cogito, ergo sum". Tos pačios kilmės yra ir tokios formos kaip "esybė" (das Seiende) bei "nesybė" (das Nichtseiende). R. Karnapo teigimu, logiškai nepriekaištingoje kalboje tokių formų išvis neįmanoma sudaryti.

Nustačius, kad daugelis metafizikos teiginių yra beprasmi, kyla klausimas, ar metafizikoje išvis esama prasmingų teiginių. R. Karnapo atsakymas į šį klausimą yra neigiamas. Pašalinus iš metafizinių traktatų atsitiktinai į juos patekusius empirinius ir matematinius teiginius, prasmingų išraiškų juose jau neįmanoma aptikti.

Ši tezė loginiame empirizme buvo grindžiama remiantis bendru kriterijumi, įgalinančiu atskirti prasmingus teiginius nuo beprasmių pseudoteiginių. Jis buvo suformuluotas kaip verifikacijos principas, pagal kurį prasmingais gali būti pripažinti tik tokie – tiek elementarūs, tiek ir sudėtingi – teiginiai, kurių teisingumo reikšmę realiai įmanoma nustatyti. Šis principas atliko tiek empirinio prasmės kriterijaus, tiek ir mokslo bei metafizikos demarkacijos kriterijaus vaidmenį.

⁸ Ten pat. – P. 221–222.

Radikaliausia (griežčiausia) verifikacinio kriterijaus versija buvo išreikšta taip: prasmingi yra tik tokie teiginiai, kurie sudaryti iš baigtinio skaičiaus protokolinių teiginių, sujungtų loginėmis jungtimis (priminsime, kad loginiai empiristai protokolinius vadino teiginius, kuriuose visiškai nešališkai fiksuojami empiriniai faktai). Tiksliau tariant, R. Karnapas ir jo bendraminčiai skyrė tokias prasmingų teiginių rūšis: pirma, teiginius, teisingus vien dėl savo formos ir nieko nesakančius apie tikrovę, – matematikos ir logikos teiginius; antra, pastarųjų teiginių neiginius – kontradikcijas, kurios yra nesąlygiškai, t. y. dėl savo loginės formos, klaidingos; trečia, empirinius, faktinį turinį turinčius teiginius. Pastarųjų teisingumą ar klaidingumą lemia protoliniai teiginiai.

Deja, analizuojant verifikacinį prasmės kriterijų, greit paaiškėjo, kod jo nepatenkina ne tik metafizikos teiginiai, bet ir mokslo dėsniai. Pirminę verifikacijos kriterijaus formą loginiai empiristai ėmė silpninti, keldami prasmingiems teiginiams mažiau griežtus jų ryšio su patyrimu reikalavimus. Tačiau visas verifikacijos kriterijaus modifikacijas kritikai pripažino nepatenkinamomis: jos reikalaudavo pripažinti beprasmybiams ne tik metafizikos teiginius, bet ir didesnę ar mažesnę dalį mokslo principų. Verifikacinį prasmės kriterijų kritikavo ne tik gamtotyrininkai, bet, aišku, ir metafizikai. Jie nenorėjo sutikti su R. Karnapo nuomone, kad metafizika yra teologijos pakaitalas sisteminio mąstymo srityje, ir nelaikė savo teiginių beprasmybiams, kadangi puikiausiai juos suprato.

Loginio empirizmo šalininkams atsakius fenomenalistinės redukcijos programos ir pripažinus, kad egzistuoja teorinė mokslo kalba, kuri nėra traktuojama kaip stebėjimo kalba, tapo aišku, kad teorinės kalbos predikatų reikšmė ir teiginių prasmė atskleidžiama ne tiktai ir ne tiek per jų santykį su stebėjimo predikatais ir teiginiais, bet taip pat ir per pačios teorinės kalbos predikatų ir teiginių ryšius. Pripažinęs, kad tik teorinės kalbos kontekste gali būti adekvačiai charakterizuota atskiros teorinės sąvokos reikšmė, R. Karnapas savo darbe "Patikrinamumas ir reikšmė" rekomendavo išvis atsisakyti terminų "prasmingas" ir "beprasmybiškas", nes jie kelia per daug ginčų ir nėra pakankamai aiškūs⁹. Viltys įveikti metafiziką, įrodžius jos beprasmybiškumą, yra bergėdžios. Tiesa, tai dar nereiškia, kad reikia atsisakyti ketinimo demarkuoti mokslą ir metafiziką, nors nebeliko abejonės, kad demarkacijos problema nėra taip lengvai išsprendžiama, kaip galvota. Bent jau R. Karnapo antipatija metafizikai ir vėliau nesumažėjo. Jis ir toliau ją laikė ne pažinimo, o tik gyvenimo jausmo išraiškos forma.

⁹ Carnap R. Sprawdzalność i znaczenie // Carnap R. Filozofia jako analiza logiczna języka. – Warszawa, 1969. – S. 145.

Ar tokia antipatija yra pagrįsta? Šis klausimas nėra paprastas. Intensyvi loginio empirizmo kritika nedavė galutinio atsakymo į jį. Ir vis dėlto dabartinėje filosofijoje ir ne tik joje metafizika vertinama daug labiau negu loginiame empirizme. Filosofijoje, kuri buvo tiesiogiai veikiama pozityvizmo idėjų ir skleidėsi jų traukos lauke, bene daugiausia nuopelnų metafizikos reabilitacijai turi K. Poperis (K. R. Popper). Skirtingai nuo loginių empiristų, kurie daugelį metų ignoravo, išjuokė ir net bandė sunaikinti metafiziką, K. Poperis pripažino jos intelektualinę vertę ir svarbą, pabrėždamas visų pirma jos įtaką mokslui.

Jau minėjome, kad loginiai empiristai ilgainybei neskyrė demarkacijos ir prasmės problemų, manydami, kad metafizika neturi jokios pažintinės reikšmės. Tai konstatuoja ir K. Poperis. Tačiau jis pabrėžia ir kitą dalyką: "Pozityvistai demarkacijos problemą interpretuoja natūralistiškai, tarsi ši problema priklausytų gamtos mokslų kompetencijai. Užtuot kėlę uždavinį pateikti priimtina konvencija, jie teigia, kad reikia parodyti skirtumus tarp mokslo, viena vertus, ir metafizikos – kita vertus"¹⁰. K. Poperio manymu, tai ne mokslo ir metafizikos demarkacijos problemos nesupratimas, o noras sunaikinti metafiziką. Jis nesutinka su tuo ir nurodo, kad metafizinės, filosofinės idėjos turi didelės reikšmės mokslui.

Manome, kad K. Poperis teisus, sakydamas, jog metafizikos teiginiai nėra beprasmiai, o tiesiog neturi empirinio turinio. Demarkacijos kriterijumi, įgalinančiu atskirti mokslinius (turinčius empirinį turinį) teiginius nuo metafizinių, K. Poperis paskelbė falsifikaciją, t. y. galimybę, kritiškai nagrinėjant teiginį, empiriškai įrodyti jo klaidingumą. Šis kriterijus yra pranašesnis už verifikaciją, nes bendrų teiginių, konkrečiai, mokslo dėsnių teisingumo įrodyti remiantis empiriniais faktais, neįmanoma, o klaidingumą – galima. Tiesa, teorinės kalbos teiginių falsifikacija nėra lengvas uždavinys, tačiau jis vis tik yra paprastesnis už jų verifikaciją.

Metafizikos teiginiai nepatenkina falsifikacijos kriterijaus. Todėl jie yra anapus mokslo. Tačiau tai nereiškia, kad jie nėra reikšmingi mokslui, pasak K. Poperio, vystantis mokslui, "metafizinis" žinių lygmuo (pavyzdžiui, atomizmo filosofija) gali tapti patikrinamos (galimos falsifikuoti) mokslinės teorijos sudėtine dalimi. Tai plaukia iš anksčiau K. Poperio nustatyto fakto, kad "metafizinės" teorijos nefalsifikuojamos dėl savo egzistencinių prielaidų neriboto universalumo. Todėl "metafizinės" teorijos užima išskirtinę vietą teorijų hierarchijoje. Tačiau tokių teorijų egzistencines prielaidas ribojant, jų patikrinamumo, o kartu ir mokslškumo laipsnis didėja.

¹⁰ *Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., 1985. – С. 56.*

Grynai egzistencinio teiginio falsifikuoti, žinoma, neįmanoma. Tačiau įjungtas į kitų teiginių kontekstą ir kartu sukonkretintas, jis kai kuriais atvejais gali padidinti viso konteksto empirinį turinį. Vadinasi, nors ir kaip paradoksaliai tai skambėtų, nefalsifikuojamas egzistencinis teiginys gali padidinti teorijos falsifikacijos laipsnį.

Pasak K. Poperio, beveik visų fundamentalių mokslinių teorijų genetinis pagrindas – metafiziniai teiginiai. Visais mokslo vystymosi periodais, jo manymu, metafizinės idėjos skatino drąsių mokslinių hipotezių iškėlimą ir naujų teorijų kūrimą. "Nuo Talio iki Einšteino, nuo antikinio atomizmo iki dekartiškojo samprotavimo apie materijos prigimtį, – rašo K. Popperis, – nuo Hilberto ir Niutono, Leibnico ir Boškovičiaus minčių apie jėgos prigimtį iki Faradėjaus ir Einšteino samprotavimų apie jėgų laukus – visais tais atvejais judėjimo kryptį rodė metafizinės idėjos"¹¹.

Kadangi teorijų struktūra sudėtinga ir ne visi jų komponentai gali būti patikrinami (falsifikuojami), tai vienos teorijos yra patikrinamos didesniu, kitos – mažesniu laipsniu. Vadinasi, tarp metafizinių ir neginčijamai mokslinių teorijų yra ištisa įvairaus patikrinamumo laipsnio teorijų gama. Dalis teorijų atsirado kaip metafizinės, tačiau vėliau jų patikrinamumo laipsnis didėjo, ir jos perėjo į mokslinių teorijų klasę.

Taigi riba tarp metafizikos ir mokslo nėra tokia jau neperžengiama, kaip manė daugelis pozityvistų. Su šia K. Poperio išvada reikia, be abejo, sutikti. Tačiau ar būdas, kuriuo K. Popperis bando atskirti, demarkuoti mokslą ir metafiziką, yra be išlygų priimtinas? Vargu. Mūsų manymu, norint išaiškinti metafizikos ir mokslo skirtumus, negalima apsiriboti metafizikos ir mokslo teiginių (ar pseudoteiginių) loginių skirtumų kriterijų paieškomis. Išraiškos formų skirtumai nėra dideli. Svarbiau, matyt, būtų patyrinėti metafizikos ir mokslo tikslų bei metodų skirtumus. Tačiau tai jau kito straipsnio uždavinys.

¹¹ Ten pat. – P. 40.